

Гацелюк В.О.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

СТАНОВЛЕННЯ БАЛЕТНОГО СТИЛЮ ДЖ. БАЛАНЧИНА В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ ХХ СТ.

Статтю присвячено дослідженню витоків формування балетного стилю відомого американського балетмейстера Дж. Баланчина, який став родоначальником неокласики в балетному мистецтві. Дослідження здійснено в контексті окреслення основних тенденцій та напрямів у розвитку художньої культури і мистецтва ХХ ст., що зумовлювали свій вплив на пошук нових виражальних форм і засобів у хореографічній культурі. Визначено основні чинники, що впливали на зародження неокласичної хореографії у творчості Дж. Баланчина, серед яких, зокрема, – нові принципи розуміння мистецтва в театрі, культ краси як вищої естетичної цінності, інтерес до історії та історичних стилів. Охарактеризовано основні риси стилю Дж. Баланчина в балетному мистецтві. Доведено, що балетний стиль Дж. Баланчина увібрав актуальні тенденції світової художньої культури, співзвучні його періодові творчої діяльності.

Ключові слова: балетний стиль, неокласика, Дж. Баланчин, естетика, театр, хореографія, пластика.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На рубежі кінця ХІХ – початку ХХ ст. спостерігалася глибока криза західноєвропейської цивілізації та культури, що позначилася на всіх сферах суспільного життя та культурного розвитку. Це було пов'язане, насамперед, із руйнуванням основ раціоналістичного світогляду, зміною світоглядно-ціннісної парадигми людського буття, появою ірраціоналістичних течій. Характерними рисами багатьох суспільств було також зародження тоталітарних режимів, які здійснили руйнівний вплив на культурно-цивілізаційний розвиток людства. Відтак негативним наслідком стало панування в різних сферах культурного життя песимізму й недовіри до творчих можливостей людини, нівелювання моральності й гідності, перспектив гармонійного особистісного розвитку.

Відтак культура ХХ ст. ввібрала в себе поліфонію стилів та напрямів, відображаючи різні уявлення про їх шляхи розвитку на основі як традицій, так і інновацій. На теоретичному рівні все це віднаходило місце в розвитку естетичної думки. Новації в мистецтві, що поставали, були історично закономірними, відповідали на реальні естетичні запити, які ставило життя. Використання нових

художніх і виразових засобів, удосконалення технічних прийомів мали втілити всю гостроту історичних потрясінь, притаманних цій добі. Таким чином, це позначалося на розвиткові образотворчого мистецтва, музичного, театрального, хореографічного. Одним із таких новітніх феноменів культурного розвитку ХХ ст. став неокласичний стиль у хореографічному мистецтві, що став своєрідним потужним викликом усталеній класичній традиції. Творчі пошуки в балетній хореографії щільно пов'язані з творчістю всесвітньо відомого американського балетмейстера Дж. Баланчина. Саме його балетний стиль відповідними засобами пластики та хореографії відображав формування нового естетичного ідеалу, співзвучного культурним запитам як митців, так і публіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження балетного стилю Дж. Баланчина присвячені роботи таких науковців, як О. Дробишева, О. Левенков, В. Омельницька, Ю. Слоніський, О. Суриц, О. Полісадова. Серед українських дослідників означеної проблематики варто виокремити роботи П. Білаш, О. Зінич, О. Касьянкової, М. Погребняк, Г. Перової, Ю. Станішевського, О. Чепалова, Д. Шарикова. Попри широке висвітлення творчого шляху становлення Дж. Баланчина як митця і балет-

майстера, питання формування його балетного стилю, що вбирав риси неокласики та ряду нових мистецьких течій, потребує більш ретельного викладу, аби показати історичний взаємозв'язок культурно-мистецьких явищ, що обумовлювалися філософсько-світоглядними, суспільними, естетичними засадами поступу.

Формулювання цілей статті. Метою пропонованої роботи є дослідження балетного стилю Дж. Баланчина, що ґрунтується на основі хореографічної неокласики та зумовлений історичним контекстом розвитку новітніх тенденцій художньої культури ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Нові принципи розуміння мистецтва були зумовлені появою цілої низки художніх течій, які формувалися на рубежі ХІХ–ХХ століть: антична тема в музичному театрі, ідеї про художника як творця нової реальності, принципи аполлонівського і діонісійського начал, що брали початки із філософії Ф. Ніцше; естетизм, що визнавав красу як вищу і самостійну цінність, культ краси людського тіла, інтерес до історії і історичних стилів, романтична іронія, ностальгія за минулими епохами – всі ці художні ідеї стали активно розвиватися в першій третині ХХ ст., визначивши тенденції розвитку мистецтва протягом усього ХХ століття. У вир змін були включені всі сфери мистецького життя: театр, музика, живопис, література, балет. Взаємозв'язок мистецтв збагачував кожне з них, створюючи потужну синестезію. Весь культурний простір епохи модерну зазнавав кардинальних змін: це був час повоєнної кризи і великої депресії, водночас – посилення урбанізації, розвитку спорту, кінематографа, мюзик-холу, радіо, джазу тощо. Всі ці явища вимагали художнього освоєння в умовах нових реалій життя і включення їх у театральну практику і сценічний простір.

Зліт стилістики модернізму припадає якраз на 20-30-і рр. ХХ ст. Нова хореографія значною мірою також створювалася під впливом стилю модерн із його тяжінням до стилізації, міфічних істот і «символу ночі» [1, с. 22].

У хореографічних роботах тих років можна виявити риси експресіонізму з його інтересом до гротеску, деформації, вибуховості форм і узагальненості алегорій. Хореографічний модерн продемонстрував Дж. Баланчин, який виявив чимало винахідливості у використанні спортивних рухів, завдяки яким танець став набувати акробатичних якостей. Синтез різних стилістичних напрямків у балетній хореографії був заснований на єдності драматургії, танцю, пластики, світла, сценографії

та музики. Музичні конфігурації модерн-балетного напрямку втратили свою провідну роль, яка визначала хореографічний задум. Музика як один із компонентів балетного спектаклю відійшла дещо на задній план, поступившись ритмічній конфігурації танцю. За спрощенням інтонаційних рішень пішли однолінійність звукових образів, посилення ролі ритму, що з'єднує ланки між музикою і хореографією. Такі новації стали передумовою створення своєрідних, часом парадоксальних хореографічних комбінацій, які формували драматургічну логіку танцю. Хореографічно це відбивалося в чергуванні швидких, дрібних рухів із несподіваними пластичними паузами, в зміні лінійних побудов на кругові.

Відмінна особливість тогочасних балетних вистав – це новий принцип створення сценічного образу, коли головну партію в балеті виконує не танцівник, а драматичний актор, творчий талант якого створював нову концепцію художнього образу на балетній сцені [10; 13].

Балетний стиль, що сформувався на початку ХХ століття і розвивався як переважно безсюжетний, натхненний рухами і естетикою класичного балету, отримав нове прочитання у творчості школи видатного хореографа і балетмейстера Дж. Баланчина, якого вважають одним із засновників неокласики. Неокласичний танець відхилився від класичної хореографії та естетики балету, щоб створити зовсім новий напрямок, в якому на першому місці є танець, а не драматургія; так само костюми, світло, декорації в неокласичному балеті можуть бути зовсім мінімізовані [7, с. 398].

Активний пошук нових можливостей руху і жесту, побудови і розміщення в просторі йшов паралельно тим процесам, які відбувалися в театральному мистецтві першої третини ХХ століття. Серж Лифар відносить появу перших рис неокласики в хореографічному мистецтві до 1928 року, коли Леонід Мясін поставив балет «Ода». Основна особливість стилю – це візуальний образ музики, заснований на її взаєминах із рухом. Таке розширення меж класичного танцю призвело до цікавих можливостей, наприклад, використання великою групою танцюристів одного руху в різних напрямках, яке закінчувалося масовим експресивним танцем. Нові танцювальні елементи диктували й нові емоційні можливості.

Безсюжетний балет з'явився в постановках таких видатних балетмейстерів-новаторів, як: М. Фокін, що вважається засновником сучасного класичного романтичного балету («Ведіння тро-

янди», «Сильфіди»); К. Голейзовський – новатор балету 1920-1930-х років і один із засновників українського балетного театру; Ф. Лопухов – експериментатор, один із засновників безсюжетного балету, що поряд із К. Голейзовським вперше ввів у дуетний танець складні акробатичні підтримки. В його танцесимфонії «Велич усесвіту» («Величие мироздания» рос., 1923 р.) брав участь і Г. Баланчивадзе (Дж. Баланчин). Так, у балетних постановках замість видовищних декорацій К. Голейзовський використовував нейтральні конструкції, які «оживали», взаємодіючи з танцівником. Експериментуючи, він створював рухи, незвичні до алогічності. Для відтворення емоцій К. Голейзовський вигадував несподівані пози, широко вводив акробатичні підтримки, які порушували нормальну послідовність рухів. Своїми відкриттями він максимально виявляв можливості людського тіла, створюючи пластичні метафори, збагачуючи лексику танцю. Діяльність К. Голейзовського значно вплинула на балетмейстерське мистецтво багатьох хореографів ХХ ст., зокрема Дж. Баланчина [3, с. 111].

Продовжуючи лінію «безсюжетного балету», започатковану ще балетмейстерами «Російських сезонів» С. Дягілева у Парижі, М. Фокіним і Ф. Лопуховим, Дж. Баланчин звертався до жанрів інструментально-симфонічної, небалетної музики і вдало «перекладав» її на мову танцювальної пластики, враховуючи не тільки принципи формотворення, але й найменші нюанси в розгортанні музичного тематизму, аж до варіантних, ритмічно-тонаційних змін тем, їхніх інверсій, досягаючи в результаті дивовижної гармонії музики й танцю, їхньої архітектоніки [2, с. 29].

Слід зазначити, що період творчої співпраці Дж. Баланчина з балетною трупю С. Дягілева в Парижі (1925–1929 рр.) був доволі знаковим, що позначився на всьому подальшому творчому зростанні митця. С. Дягілев завжди експериментував, співпрацюючи із сюрреалістами М. Ернстом, Х. Міро; конструктивістами – братами Наумом і Натаном Певзнер. Для тогочасних творчих пошуків С. Дягілева було характерним модерністське «спрощення» музики, певна «літературність», акробатизм хореографії.

Як відзначає О. Зінич, це був час авангардистських пошуків, що зумовлювалися засиллям урбанізму і конструктивізму, зверненням до естетики антиромантизму. Це знайшло своє втілення в різноманітних формах і різновидах мюзик-хольного балету, який, своєю чергою, перетворився в окремий напрям не тільки в балетному мистецтві,

а й у художньо-культурному житті Франції періоду після Першої світової війни. Саме ця естетика стала визначальною і для хореографічних експериментів Дж. Баланчина. Будучи штатним балетмейстером у театрі С. Дягілева, Дж. Баланчин поставив три мюзик-хольні балети: «Пастораль» Ж. Оріка (1926), «Кішка» А. Соге (1927) і «Бал» В. Рієті (1929), а також балети «Барабау» В. Рієті, «Пісня Солов'я» І. Стравінського (1928) та «Блудний син» С. Прокоф'єва (1929). Запропоновані ним хореографічні рішення осучаснювали традиційні балетні форми, вносячи до них елементи ексцентрики, циркового трюкацтва, а також атрибутику видимої предметності [2, с. 25]. Так, у балеті «Кішка» повною мірою знайшло відбиття тяжіння до конструктивізму, як на рівні сценографії, так і на рівні декорацій.

Пошуки і втілення нових форм сценічного мистецтва дали можливості експериментувати і ставити абсолютно нові балетні вистави. Одним із таких нових типів став тематично-стилістичний балет, що швидко завоював право на існування. Саме цей тип балетного спектаклю поряд з іншими буде найбільш інтенсивно розвиватися в театрі Баланчина в наступні роки.

У 1928 р. Баланчин ставить балет «Аполлон Мусaget» на музику І. Стравінського, по-своєму трактуючи давньогрецький міф про Аполлона і його муз. У балеті вперше проявилися риси, які стануть суто «баланчинівським» стилем: наприклад, складні групові підтримки, що були нововведенням у класичний танець. Мовою танцю Баланчина була класика, той стиль танцю, який вів свої витоки від творчості М. Петіпа. Нова танцювальна лексика спиралася на традицію школи класичного танцю, але в ній доволі незвичайними були і ракурси, і комбінації. Невипадково сам Баланчин вважав «Аполлона» поворотним пунктом у своїй кар'єрі. Протягом наступного десятиліття він поставив різні за стилем балети, іноді – слідуючи за вимогою замовника, іноді – підкоряючись обставинам. Але коли його вибір був вільний, він ставив те, що стало його індивідуальним стилем – безсюжетні балети із «чистим» танцем, де кожна пластична композиція ставала виразом музичної думки і вже не могла бути від неї відірваною.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що розвиток художньої культури ХХ ст. зумовлювався різноманітними процесами суспільно-світоглядного гатунку. Балетний простір першої третини ХХ ст. формувався з різноваріантності музично-хореографічних конфігурацій, що відбивали

динаміку музики, пластичних компонентів через синтетичність, комбінаторність просторових структур, що утворювали нові композиції, продукуючи водночас розмаїття музично-пластичних форм. Втілення нової естетики знайшло відображення у творчості відомого американського балетмейстера Дж. Баланчина. Саме ним було створено сучасних рухів.

новий універсальний стиль танцю, який отримав назву неокласичного. Його естетичними особливостями стали: нові форми вираження змісту, безсюжетна танцювальна форма, нові композиційні рішення (положення, рухи, «малюнок танцю»), виокремлення з класичного танцю нових елементів, поєднання класичного танцю з лексикою

Список літератури:

1. Дробышева Е. Э. Личность в архитектонике модерна: Баланчин Вестник Академии Русского балета им. А.Я. Вагановой. 2015. № 1(36). С. 21–26.
2. Зінич О. Мова пластики Джорджа Баланчина: від естетики авангардизму до балетної неокласики. Студії мистецтвознавчі. 2012. № 3. С. 24–36.
3. Касьянова О.В. Прояви естетики постмодернізму в українському хореографічному театрі. Часопис НМАУ ім. П.І. Чайковського. № 4(13). 2011. С. 110–116.
4. Комлева Г.Т. Школа Д. Баланчина и традиция. Вестник Академии Русского балета им. А.Я. Вагановой. 2015. № 1(36). С. 27–30.
5. Левенков О. Джордж Баланчин на рубеже 1920-х – 1930-х годов. Европейские традиции и влияния. Личность художника: автореф. дисс. ... канд. искусств. М., 1996. 17 с.
6. Омельницкая В.В. Особенности исполнительской техники в балетах Дж. Баланчина. Вестник Академии Русского балета им. А.Я. Вагановой. 2015. № 1(36). С. 48–50.
7. Перова Г.О. Еволюція танцю на пуантах у діяльності балетмейстерів ХІХ – ХХ століття. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: [зб. наук. праць; вип. ХХХХ]. Київ: Міленіум, 2018. С. 394–400.
8. Погребняк М. Неокласичний танець: генеза та формування його естетико-стильових особливостей у театрі Джорджа Баланчина. Вісник Львівського університету. Серія мист-во. 2013. Вип. 13. С. 250–259.
9. Полисадова. О.Н. С. Дягилев и Дж. Баланчин: стиль и индивидуальность. Вестник Академии Русского балета им. А.Я. Вагановой. 2015. № 1(36). С. 51–56.
10. Полисадова О.Н. Театр С. Дягилева «Русский балет» (1912–1929 гг.): эстетические открытия и значение для сценического искусства XX века: автореф. дис.. канд. искусствоведения. СПб, 2017, 20 с.
11. Чепалов О. Хореографічний театр Західної Європи ХХ ст.: монографія. Х.: ХДАК, 2007. 344 с.
12. Шариков Д.І. Естетична теорія сучасного танцю та балету. Актуальні проблеми історії теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць; вип. № 30. К.: НАККіМ. Міленіум, 2013. С. 232–238.

СТАНОВЛЕНИЕ БАЛЕТНОГО СТИЛЯ ДЖ. БАЛАНЧИНА В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ XX В.

Статья посвящена исследованию истоков формирования балетного стиля известного американского балетмейстера Дж. Баланчина, который стал родоначальником неоклассики в балетном искусстве. Исследование осуществлено в контексте определения основных тенденций и направлений в развитии художественной культуры и искусства XX в., осуществивших свое влияние на поиск новых выразительных форм и средств в хореографической культуре. Определены основные факторы, которые влияли на зарождение неоклассической хореографии в творчестве Дж. Баланчина, среди которых, в частности, – новые принципы понимания искусства в театре, культ красоты как высшей эстетической ценности, интерес к истории и историческим стилям. Охарактеризованы основные черты стиля Дж. Баланчина в балетном искусстве. Доказано, что балетный стиль Дж. Баланчина вообрал актуальные тенденции мировой художественной культуры, созвучные периоду его творческой деятельности.

Ключевые слова: балетный стиль, неоклассика, Дж. Баланчин, эстетика, театр, хореография, пластика.

THE FORMATION OF G. BALANCHINE BALLET STYLE IN THE CONTEXT OF THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF ARTISTIC CULTURE OF THE TWENTIETH CENTURY

The article is devoted to the study of the origins of the formation of the ballet style of the famous American choreographer G. Balanchine, who became the founder of the neoclassicist in ballet art. The research was carried out in the context of outlining the main tendencies and trends in the development of artistic culture and art of the twentieth century, which determined their influence on the search for new expressive forms and means in the choreographic culture. The main factors influencing the origin of neoclassical choreography in G. Balanchine work were determined, among which, in particular, new principles of understanding art in the theater, the cult of beauty as a higher aesthetic value, interest in history and historical styles. The main features of G. Balanchine style in ballet art are described. It is proved that G. Balanchine ballet style absorbed the actual tendencies of world art culture, which is in line with its period of creative activity.

Key words: *ballet style, neoclassicist, G. Balanchine, aesthetics, theater, choreography, plastic.*